

2.7. VISSZATÉRŐ KIVÁNDORLÓK*

HORVÁTH ÁGNES

A migráció nem feltétlenül egyirányú út. Empirikus adatok alapján a gazdasági migránsok egy jelentős része (20–50 százalék) öt évnél kevesebb időt tölt a célországban – ők vagy visszatérnek a küldő országba, vagy tovább vándorolnak. A visszavándorlás nagyságrendje tehát igen jelentős, így lényeges, hogy a küldő (és a fogadó) országra gyakorolt hatásoknak milyen az előjele.

A visszatérők nyomon követése számottevő késleltetéssel és csak közelítéssel lehetséges, emiatt hatásuk a fogadó és a küldő országra nehezen számszerűsíthető. Arányukra áramlásadatokból következtethetünk, amelyek azonban fogadó ország szerint nem egységesek, és nem tartalmaznak részletes adatokat a visszavándorlók főbb jellemzőiről. A visszavándorlással kapcsolatos ismeretek ezért főképp célzott vizsgálatokból származnak.

A visszatérők jellemzően a külföldön szerzett tapasztalatuk és/vagy felhalmozott megtakarításuk révén járulhatnak hozzá pozitívan a küldő ország gazdaságához. A kivándorlás is, a visszavándorlás is szelektív (ezt nevezzük dupla szelekciónak), emiatt mindkét irányú vándorlásról sokkal részletesebb információkra lenne szükség a visszavándorlás hatásának (illetve a kivándorlás nettó hatásának) megítéléséhez. A küldő ország akkor profitálhat a legtöbbet a visszavándorlásból, ha a visszatérők a kivándorlók közül pozitívan szelektáltak. A pozitív hatás további feltétele, hogy a visszatérők a megszerzett tapasztalattal találjanak munkát, vagy tudjanak vállalkozni, a megtakarításokat pedig az emberi vagy a fizikai tőke növelésére fordítsák.

Kik vándorolnak vissza és miért?

Az *OECD* (2008) becslése szerint a migránsok vissza- vagy továbbvándorlási rátája évente 20–75 százalék között mozog, és a legmagasabb az emigrálást követő első öt évben. Ugyanakkor a visszavándorlás mértéke jelentősen szóródik az egyes országok között. A küldő és a fogadó ország fejlettsége közötti eltérés negatív kapcsolatban áll a remigrációs rátával. Emellett a gazdasági ciklusnak is fontos szerepe van: a gazdasági visszaesés a migránsokat általában jobban sújtja, ezért nagyobb mértékben vándorolnak vissza vagy tovább (*Bijwaard–Wahba*, 2014). *Papademetriou–Terrazas* (2009) szerint azonban a küldő ország gazdasági-társadalmi berendezkedése nagyobb mértékben befolyásolja a visszavándorlási döntést, mint a fogadó ország gazdasági ciklusa.

A visszavándorlás motivációi sokfélék lehetnek, és – akárcsak a kivándorlás esetében – időben változhatnak, illetve egyszerre több kiváltó ok is megjelenhet. A visszavándorlás motivációit is „toló” (a fogadó országhoz kapcsolódó) és „húzó” (a küldő országhoz kapcsolódó) tényezőkre oszthatjuk. A legfon-

* Köszönettel tartozom Bodnár Katalinnak értékes kiegészítőseiért és építő kritikájáért.

tosabb toló tényezők a fogadó országban az állástalálási valószínűség; annak a valószínűsége, hogy a migráns a végzettségének megfelelő munkát talál, a jövedelem és az azzal elérhető megtakarítások, valamint az integráció sikeressége, mértéke (például van-e házastársa, hol él, van-e lakástulajdona). A húzó tényezők a gazdasági és politikai viszonyok, valamint a munkalehetőségek a küldő országban, a megszerzett tapasztalatokkal a visszatérés után elérhető „hozam”, valamint a személyes preferenciák (OECD, 2008, *Dustman és szerzőtársai*, 2011). Még számos más visszavándorlási motiváció is megjelenhet, gyakori például a nyugdíjazás utáni visszavándorlás.

A visszavándorlás mértékét meghatározó egyéni tényezők jelentőségét a kivándorlás célja is meghatározza. A nemzetközi migráció Roy-féle standard modellje (Roy, 1951) alapján a visszatérő migránsok a pozitívan szelektált kivándorlók közül jellemzően a negatívan szelektáltak (a legjobbak közül a legrosszabbak), a negatívan szelektáltak közül pedig a pozitívan szelektáltak (a legrosszabbak közül a legjobbak) lesznek (Borjas, 2014). Ha a kivándorlás célja a tartós letelepedés egy másik, magasabb jövedelemszintű országban, akkor a visszavándorlás a kivándorlási döntés kudarcának következménye, és a visszavándorlók negatívan szelektáltak lesznek: azok térnek vissza, akik a célországban munkanélküliek, jövedelmük alacsony, illetve a fogadó országban kisebb, a küldőben nagyobb mértékben integrálódtak (Constant–Massey, 2002). Ha azonban a kivándorlás előre tervezetten átmeneti, akkor a magasabb jövedelemmel, illetve megtakarításokkal rendelkező, foglalkoztatott migránsok vándorolnak vissza, azaz a kivándorlók közül a pozitívan szelektáltak lesznek a visszatérők.

A kétféle kivándorlás a valóságban vegyesen van jelen, ez magyarázhatja az empirikus vizsgálatok által kimutatott U-alakú kapcsolatot a jövedelem, az életkor, valamint a képzettségi szint és a visszavándorlási valószínűség között (OECD, 2008, *Bijwaard–Wahba*, 2014). *Pungas és szerzőtársai* (2012) szerint ugyanakkor a képzettség nem, de a túlképzettség szerepet játszik a visszavándorlási hajlamban (például a Finnországban dolgozó észtek esetében). A visszatérők felhalmozott tapasztalata és megtakarításai mellett a migránsok innovációs készsége és újításra való hajlandósága is meghatározza, hogy a küldő országban a visszavándorlás képes-e változásokat elindítani (Cassarino, 2004). Erre vonatkozóan azonban nem állnak rendelkezésre empirikus adatok.

Visszavándorlás Kelet-Közép-Európába

A kelet-közép-európai országok 2004-es európai uniós csatlakozását követően 2008-ig, a kelet–nyugati migráció növekedésével egyre többen szereztek külföldi tapasztalatokat ezekben az országokban. Ekkor a kivándorlás túlnyomó részt átmeneti migrációt jelentett: a kivándorlók többsége számára a külföldi tartózkodás tervezett és tényleges hossza is rövidebb volt, mint egy-két év (Randveer–Room, 2009), *Blanchflower–Shadforth* (2009). A válság előtti

időszakban a kivándorlók többsége alacsony képzettséget megkívánó munkakörökben helyezkedett el, ami összefügghet a migráció átmenetiségével (*Zaiceva–Zimmermann*, 2013).

2008 után a régi tagállamok ciklikus problémái miatt többen a kivándorlás csökkenését, a visszavándorlás növekedését várták (*Martin–Radu*, 2012). Bár van, ahol ez átmenetileg megtörtént (például Lengyelország, Szlovákia), ennek ellenkezőjére is van példa (Lettország). A kelet–nyugati vándorlás összességében tovább emelkedett, amit Németország és Ausztria munkapiacának 2011-es teljes megnyitása tovább erősített.

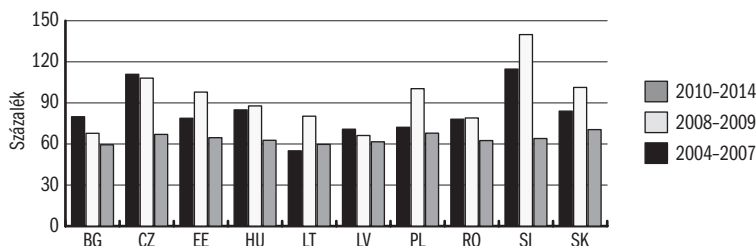
A kelet-közép-európai országokról rendelkezésre álló adatok és az empirikus elemzések megerősítik, hogy a visszavándorlás nagyságrendje jelentős. *Martin–Radu* (2012) becslései alapján 2006–2008-ban a kelet-közép-európai országokban 2,6 és 9,1 százalék között mozgott azoknak az aránya, akik legalább félféves külföldi munkatapasztalatot szereztek. A szerzőpáros az európai munkaerő-felmérés (*European Labour Force Survey, EU-LFS*) adatait vizsgálta 2002 és 2007 között öt országban: Csehországban, Lengyelországban, Litvániában, Magyarországon és Romániában. Azt találta, hogy a visszatérők többsége férfi, és az egyedülállók, illetve a közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya nagyobb, mint a nem migráns népességben. A legtöbb kelet-közép-európai országban a visszatérők pozitívan szelektáltak mind a kivándorlókhoz, mind a kinn maradókhöz képest. Az egyéni jellemzőkre kontrollálva, a szerzőpáros eredményei azt mutatták, hogy a visszatérők nagyobb valószínűséggel válnak inaktívvá vagy vállalkoznak, mint a nem migránsok.

Zaiceva–Zimmermann (2013) a 2008 után visszavándorlókat vizsgálta, és szintén azt találta, hogy a visszatérők általában pozitívan szelektáltak, azaz magasabban képzettek, mint a nem migráns népesség vagy a nem visszatérő migránsok. Ezt támasztja alá az is, hogy a kelet-közép-európai országokba a válság kezdetén visszatérők többsége egy évvel korábban a fogadó országban foglalkoztatott volt. A szerzőpáros hangsúlyozta ugyanakkor, hogy a visszatérés is lehet átmeneti, és a fogadó országok gazdasági ciklusának javulásával a visszatérők újra kivándorolhatnak. Az egyedi országvizsgálatok is többnyire azt mutatják, hogy a visszatérők munkapiaci integrációja sikeres volt – kivéve Lengyelországban, ahol a visszatérők munkanélküliségi rátája magasabb volt, mint a nem migráns népességé (*OECD*, 2013, *Kahanec–Kureková*, 2014).

A 2004 után csatlakozó kelet-közép-európai (EU–8 + 2) tagországba Németországból visszatérők aránya az onnan Németországba vándorlókhoz képest a 2010-es években lecsökkent, elsősorban az EU–8 + 2-ből kivándorlók számának növekedése miatt (2.7.1. ábra). A német bevándorlási hivatal adatai alapján a Németországból kelet-közép-európai országokba vándorlók aránya az onnan érkezőkhöz képest küldő országonként 2008 előtt viszonylag stabil volt, majd néhány országban emelkedett. 2010 óta a visszatérők aránya, és az EU–8 + 2 országok közötti különbségek jelentősen lecsökkentek, elsősor-

ban a Németországba emigrálók számának növekedése miatt. Az alacsonyabb visszatérési arány ellenére megnőtt a külföldi tapasztalattal rendelkezők aránya az EU-8 + 2 népességében, mivel a viszonyítási alap (a Németországba vándorlók sokasága) is megemelkedett.

2.7.1. ábra: A Németországból emigrálók aránya az EU-8 + 2-tagországokban az onnan Németországba vándorlókhoz képest (százalék)

Ország rövidítések: BG: Bulgária, CZ: Csehország, EE: Észtország, HU: Magyarország, LT: Litvánia, LV: Lettország, PL: Lengyelország, RO: Románia, SI: Szlovénia, SK: Szlovákia.

Megjegyzés: Az ábra a kiindulási, illetve célország szerinti vándorlókat mutatja. Nem biztos, hogy az egyes kiindulási országokból Németországba, illetve a Németországból a célországokba vándorlók a kiindulási vagy a célország ország állampolgárai.

Forrás: *BMF* (2016) 220. és 224. o.

Visszavándorlás Magyarországra

Magyarország a rendszerváltás kezdeti éveiben nettó fogadó országgá vált: a rendszerváltás előtt kivándorolt magyarok visszatérése, a környező országokbeli magyar kisebbségek és az egykori jugoszláv nemzetiségek bevándorlásának mértéke az 1990-es években együttesen jelentősen meghaladta az országot elhagyók számát. Ebben az időszakban a magyar állampolgárságúak esetében is nettó bevándorlást tapasztalhatunk az alacsony kivándorlás és a magas (zömében nyugdíjcélú) visszavándorlásnak köszönhetően. *Ambrosini és szerzőtársai* (2015) 2. táblázata szerint az 1990–2000 közötti időszakban a vizsgált kilenc kelet-európai ország¹ közül Magyarországon volt a legmagasabb a visszatérők kivándorlókhoz viszonyított aránya (1,34), az ENSZ adatbázisa alapján.

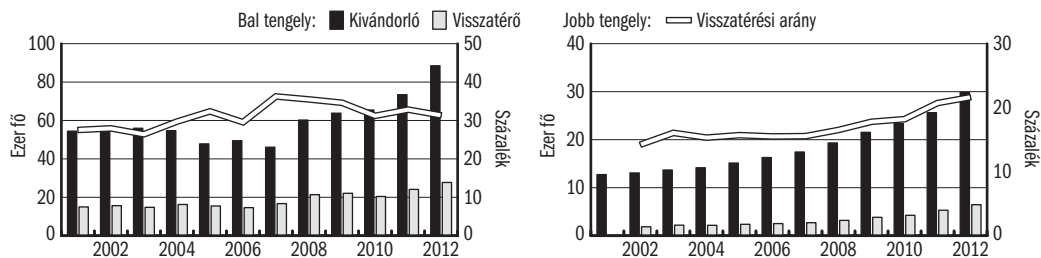
A magyar állampolgárságúak nettó vándorlása a 2000-es évek elején, valamint a 2008-as válság idején negatívba váltott. Ráadásul a visszatérők aránya 2002–2007 között már jóval alacsonyabb volt, mint a kelet-közép-európai országok átlaga a European Social Survey (ESS) adatbázis alapján (*Martin-Radu*, 2012). A pénzügyi válság időszakában a kivándorlók száma annak ellenére haladta meg a visszatérő magyarok számát, hogy a magyarországi születésűek száma a visszatérők között abszolút és relatív értelemben is nőtt, több mint megduplázódott 2005 és 2011 között a 2000-es évek előtti időszakhoz képest (*KSH*, 2016).

¹ Albánia, Bulgária, Csehország, Észtország, Magyarország, Litvánia, Lettország, Lengyelország, Románia.

A jelenleg rendelkezésre álló adatok a visszatérők pontos arányának meghatározását nem teszik lehetővé. Ugyanakkor a tükörstatisztikák és a hivatalos magyar statisztikák alapján a kivándorlók 25–42 százaléka becslhetjük azok arányát, akik a válságot követő időszakban visszaérhettek Magyarországra. Fontos hangsúlyozni, hogy a visszatérők arányát nehéz mérni, ráadásul az arány időben változhat.

2001 és 2012 között a külföldön dolgozó magyar állampolgárok átlagosan több mint 70 százaléka Németországot, Ausztriát vagy az Egyesült Királyságot választotta célországként. Mivel 2014-ben a három ország aránya már 81 százalék volt (KSH, 2014, 8.2.25. táblázat), a visszatérőket is ezekből az országokból várjuk a legnagyobb számban. Németország és Ausztria esetében részletes nemzeti statisztikák állnak rendelkezésre a visszatérők számának vizsgálatához. Ezekbe az országokba a hivatalos statisztikák szerint a teljes, 2001 és 2012 közötti időszakban Magyarország nettó küldő országnak számított. Mindkét országra igaz, hogy 2008 után jellemzően magasabb a kivándorlók száma, mint a válságot megelőzően. Míg azonban a visszatérők aránya Ausztriából fokozatosan növekszik 2007-et követően, addig a Németországból visszatérők aránya a 2007-es kiugró értékhez képest folyamatos csökkenést mutat (2.7.2. táblázat).

2.7.2. ábra: Migráns magyarok száma (ezer fő) és a visszatérési százalékaránya Németországban és Ausztriában

Megjegyzés: A kivándorlók állományi, a visszatérők áramlás adat.

Forrás: Németország: Eurostat (2014), Destatis (2013). Ausztria: Statistik Austria (2013). Gödri és szerzőtársai (2014): 66. és 68. o. alapján.

Több összehasonlító tanulmány alapján megállapítható, hogy a magyar visszatérők sajátosságai nem térnek el lényegesen a többi kelet-közép-európai országtól. A külföldön dolgozó magyarok jelentős része is tudatosan tervezi a visszatérést. A többi kelet-közép-európai ország kivándorlóihhoz képest a válság kitörése előtti időszakban a magyarok jellemzően többször töltöttek, rövidebb időszakot külföldön (Hárs, 2009). Smoliner és szerzőtársai (2011) kiemeli, hogy a magyar emigránsok többsége férfi, Hárs (2009) szerint a férfiak aránya a 2008–2009-es időszakban a 75 százalékot is elérhette, ezért a visszatérők között is átlagot meghaladó arányban találhatók meg. A legfrissebb, 2014-

es adatok szerint is több férfi visszatérő van, mint nő, azonban arányuk jóval kisebb, 56 százalék (*KSH*, 2014, 8.2.24. táblázat). *Co és szerzőtársai* (2000) számításai szerint a visszatérő magyar férfiak nem tudtak magasabb béreket elérni itthon maradt társaiknál, ellentétben a visszatérő magyar nőkkel, akik jellemzően a pénzügyi szektorban helyezkedtek el és bérük akár 40 százalékkal magasabb is lehetett, mint az otthon maradtaké.

Martin–Radu (2012) azt találta, hogy a magyar visszatérők jellemzően pozitívan szelektáltak voltak a válságot megelőző időszakban (fiatalabbak és magasabban kvalifikáltak, mint a hazai populáció), kiegészítve azzal, hogy a visszatérők Magyarországon nagyobb arányban lettek egyéni vállalkozók, mint alkalmazottak. Ugyanezen felmérés szerint a bevallottan visszatérők közös jellemzője, hogy tipikusan stabil párkapcsolatban vagy házasságban éltek, és a kinn maradókhöz képest jóval kisebb arányban voltak gyermektelenek (69 százalék versus 44 százalék). Mind külföldön, mind pedig a hazatérést követően találtak állást, és döntő többségük teljes munkaidőben dolgozott. A külföldi munkavállalás legfőbb motivációjaként a magasabb jövedelem lehetőségét és a karrierépítést említették. A visszatérés legfőbb motivációja a magyar megkérdezettek körében pedig egyértelműen a család és a barátok hiánya volt.

Következtetések

A 2010 és 2014 közötti időszakban a magyar állampolgárságú kivándorlók számának megsokszorozódásával párhuzamosan a visszatérő magyarok száma is nőtt. A magyar visszatérők, hasonlóan a többi kelet-európai migránshoz, jellemzően pozitívan szelektáltak, vagyis fiatalabbak és magasabban képzetek, mint a nem migráns populáció egésze, emellett munkapiaci integrációjuk is sikeres lehetett. Ezért az „agyelszívás” várható negatív hatása csökkenhetett valamelyest a válságot követő időszakban, a visszatérők számának növekedésével – bár arra vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal, hogy a pozitív szelekció a hosszabb időre külföldön letelepedett népességhez képest is fennáll e.

Hivatkozások

- AMBROSINI, W.–MAYR-DORN, K.–PERI, G.–RADU, D. (2015): *The Selection of migrants and returnees in Romania: Evidence and Long-Run Implications*. *Economics of Transition*, Vol. 23. No. 4. 753–793. o.
- BIJWAARD, G.–WAHBA, J. (2014): Do High-Income or Low-Income Immigrants Leave Faster? *Journal of Development Economics*, 108. 54–68. o.
- BLANCHFLOWER, D. G.–SHADFORTH, C. (2009): Fear, Unemployment and Migration. *Economic Journal*, Royal Economic Society, Vol. 119. No. 535. F136–F182.
- BMF (2016): *Migrationsbericht 2014*. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge.
- BORJAS, G. J. (2014): *Immigration Economics*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- CASSARINO, J. P. (2004): *Theorising Return Migration: the Conceptual Approach to Return Migrants Revisited*. *International Journal on Multicultural Societies*, Vol. 6. No. 2. 253–279. o. UNESCO.
- CO, C. Y.–GANG, I. N.–YUN, M. (2000): Returns to returning. *Journal of Population Economics* Vol. 13. No. 1. 57–79. o.
- CONSTANT, A. AND D. S. MASSEY (2002): Return Migration by German Guestworkers: Neoclassical versus New Economic Theories, *International Migration*, Vol. 40. No. 4. 5–38. o.

- DUSTMAN, C.–FADLON, I.–WEISS AND Y. (2011): Return Migration, Human Capital Accumulation, and the Brain Drain. *Journal of Development Economics*, Vol. 95. No. 1. 58–67. o.
- GÖDRI IRÉN–SOLTÉSZ BÉLA–BODACZ-NAGY BORÓKA (2014): Immigration or Emigration Country? Migration trends and their socio-economic background in Hungary: A longer-term historical perspective. Working Papers on population, family and welfare, No 19. Hungarian Demographic Research Institute, Budapest.
- HÁRS ÁGNES (2009): [Immigration countries in Central and Eastern Europe: The Case of Hungary](#). IDEA Working Papers, No. 12. Centre for Migration and Refugee Studies of the Ethnic and National Minority Studies Institute Hungarian Academy of Sciences.
- KAHANEČ, M.–KUREKOVÁ, L. M. (2014): Did Post-Enlargement Labor Mobility Help the EU to Adjust During the Great Recession? The Case of Slovakia. IZA DP No. 8249.
- KSH (2014): *Demográfiai Évkönyv, 2014*. KSH, Budapest.
- KSH (2016): 2011. évi népszámlálás. Műhelytanulmányok, No. 19. Központi Statisztikai Hivatal Budapest.
- MARTIN, R.–RADU, D. (2012): Return Migration: The Experience of Eastern Europe. *International Migration*, Vol. 50. No. 6. 109–128. o.
- OECD (2008): [Return Migration: A New Perspective](#). *International Migration Outlook*. OECD.
- OECD (2013): [Coping with Emigration in Baltic and East European Countries](#). OECD.
- PAPADEMETRIOU, D. G.–TERRAZAS, A. (2009): [Immigrants and the Current Economic Crisis: Research Evidence, Policy Challenges, and Implications](#). Migration Policy Institute, Washington DC.
- PUNGAS, E.–TOOMET, O.–TAMMARU, T.–ANNISTE, K. (2012): [Are Better Educated Migrants Returning? Evidence from Multi-Dimensional Education Data](#). Norface Migration Discussion Paper, No. 2012-18.
- RANDVEER, M.–ROOM, T. (2009): [The Structure of Migration in Estonia: Survey-Based Evidence](#). Bank of Estonia Working Paper, 1/2009.
- ROY, A. D. (1951): Some thoughts on the distribution of earnings. *Oxford Economic Papers*, Vol. 3. No. 2. 135–146. o.
- SMOLINER, S.–FÖRSCHNER, M.–HOCHGERNER, J.–NOVÁ, J. (2012): [Comparative Report on Re-Migration Trends in Central Europe](#). Regions benefitting from returning migrant (Re-Turn) project, Leibniz Institute for Regional Geography.
- ZAIČEVA, A.–ZIMMERMANN, K. F. (2013): Returning home at times of trouble? Return migration of EU enlargement migrants during the crisis, RECent Center for Economic Research, Working Paper, 89.